

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI MEKTEPKE SHEKEMGI HÁM
MEKTEP BILIMLENDIRIWI MINISTRILIGI
ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM
HÁM INNOVACIYALAR MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ**

“TASTIYIQLAYMAN”
Ilmiy isler hám innovaciýalar
boyınsha prorektor

K.Seitnazarov

2025 jil

**FOLKLORTANIW QÁNIGELIK
PÁNINEN**

BAĞDARLAMA

(10.00.08 – FOLKLORTANIW qánigeliginiń talabanları ushın)

Dúziwshiler:

f.i.d. (DSc), doc. S. S. Kazaxbaev, Ájiniyaz atındaǵı NMPI

f.i.f.d., (PhD) doc. A.Seytbekov, Ájiniyaz atındaǵı NMPI

Pikir bildiriwshiler:

NMPI ózbek ádebiyatı kafedrası docenti f.i.f.d. (PhD) S.Bekchanova

QMU qaraqalpaq ádebiyatı kafedrası docenti, p.i.d, professor. Q.Yusupov

KIRISIW

Mámleketimiz rawajlanıwı, tálim tarawı rawajlanıwı hám shet tillerdi úyreniw sistemasın jáne de jetilistiriw ilajları haqqında Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń qararın ámelge asırıwda basqa pánler menen bir qatarda ádebiyattanıw ilimi, filologiya hám awdarmatanıwdıń da óz maqseti hám wazıypaları bar. Búgingi kúnde til hám ádebiyat xalıqlardıń ekonomikalıq jáne social-siyasiy integraciyası ushın tiykarǵı qural wazıypasın óteydi. Sonday eken, jurtımız ekonomikasınıń gúllep jasnawında usı tarawlardıń ayrıqsha ornı bar. Joqarı mamán ilimiy-pedagogikalıq kadrlardı tayarlawda tayansh doktorantlar ushın jaratılǵan bul baǵdralma folklortanıw ilimi boyınsha teoriyalıq bilimge iye bolıw hám erkin oylaw kónlikpelerin payda etiw ushın úlken áhmiyetke iye esaplanadı.

Usı baǵdarlama Folklortanıw qánigeligi boyınsha tayanısh doktoranturaǵa kiretuǵınlar ushın mólsherlengen, sonıń menen birge, folklortanıw ilimindegi áhmiyetli máselelerge qaratılǵan.

PÁNNIŇ MAQSET HÁM WAZÍYPALARÍ

10.00.08 – Follortanıw qánigeligine doktoranturaǵa kiretuǵınlar bul jóneliste qaraqalpaq folklorı hám onıń xarakterli belgileri, ózgeshelikleri, folklor janlarınıń ózgeshelikleri, folklordıń kórkem ónerdiń basqa túrleri menen qarım-qatnası, folklordıń taralıwı hám atqarılıwı, awız-eki dástúr, ustazlıq hám shákirtlik dástúr, túpkilikli hám internacionallıq syujetler haqqında teoriyalıq hám ámeliy bilimler beriw hámde olardı ámeliyatqa engiziw máselelerin úyrenedi.

1-tema. Kirisiw. Folklor haqqında túsinik. Qaraqalpaq folklorınıń derekleri.

Folklor haqqında túsinik. Erteдеги qaraqalpaq folklorınıń úlгileri, olardıń ulıwma túrk tilles xalıqlarǵa ortaқ bolǵan jazba esteliklerde saqlanıwı. Áyyemgi biziń eramızdan burınǵı VI ásirler waqıyasın qamtıytuǵın massagetler eposı «Tumaris», «Shıraq», VI ásirler waqıyasın sóz etetuǵın «Zarina hám Stringiya», «Zariyadr hám Odatida», VI-VII ásirlerde sogdalar arasında dóretilgen «Rustem» dástanları haqqında. Orxon-Enisey jazıwlarındaǵı folklorlıq elementler, VII-VIII ásirler, Beruniy miynetlerindeki folklor miynetleri, IX X ásirler «Devonu luǵat it túrk» XI ásir sózligi, ondaǵı eski túrk folklorınıń túrleri, XI ásirдеги Yusup Has Hajibtiń «Kutadgu bilig» kitabı, ondaǵı folklor dóretpeleriniń avtor tárepinen paydalanıwı.

«Kodeks kumanikus» tağı XI ásir jumbaqları haqqında, Axmad Yugnakiydiń «Hibat -ul Haqayıq» kitabı hám onda awızeki ádebiyat úlgeriniń isletiliwi, XII ásir, «Oǵuznama» hám «Muhabbatnama»dağı (XIII-XIV ásir) folklorlıq motivler, úlgerler haqqında, Rabǵuziydiń «Qissas-ul-Ánbiya» kitabındağı ápsanalar haqqında, XIV-XV ásirlerdegi jasaǵan Soppaslı Sıpıra jıraw, Asan Qayǵı, Jiyrenshe sheshen atına baylanıslı xalıq saqlaǵan dóretpeler. 1875-jılı N.Karazin «Hayal patshalıǵı» atlı qaraqalpaq ertegin bastırıp shıǵaradı. 1902-jılı A.Divaev tárepinen birinshi márte Tashkentte Jiyemurat jıraw aytqan qaraqalpaq «Alpamıs»ınıń birinshi bóliminiń basılıp shıǵıwı, Abubakir Divaev (1855-1938) qazaq, qaraqalpaq basqa da Orta Aziya xalıqlarınıń folklorınıń jıynawshısı, izertlewshisi, baspaǵa tayarlawshısı. 1901-jılı Tórkúlden jıynalıp, A.Rossikova bastırǵan ertekler. I.A.Belyaevtiń 1903-jılı qaraqalpaqlar arasında bolıp, qaraqalpaq folklorın jıynawı, «Qoblan»dı, «Edige»ni, «Yusupbek»ti, «Baba Rawshan»dı, «Shejire»ni jazıp alıwı, 1917-jılı «Edige»ni tolıq, «Qoblan»nan úzindini, «Shejire»ni tolıq Ashxabadta bastırılıp shıǵarıwı.

1924-1945-jılları belgili tyurkolog N.A.Baskakov Qaraqalpaqstan bolıp, qaraqalpaq tilin izertlew maqsetinde qaraqalpaq folklorın barlıq janrları boyınsha bay material jıynawı hám onı Moskvada 1951-jılı rus hám qaraqalpaq tilinde «Karakalpanskiy yazık» I tomda bastırıp shıǵarıwı. N.A.Baskakovtıń miynetiniń qaraqalpaq folkloristikasndağı áhmiyeti. 1980-jıllardağı S.Morozova, S.E.Malov, A.A.Sokolov, jıynaǵan lingvistikalıq, etnografiyalıq folklorlıq materiallar hám olardıń ilim ushın áhmiyeti.

2-tema. Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretpeleriniń jıynalıw hám izertlew máseleleri

1930-40-jıllardağı Q.Ayımbetov, O.Kojurov, S.Máwlenov, Sh.Xojaniyazov, A.Begimov, N.Japaqov, A.Shamuratovlardıń folklor jıynawdağı xızmetleri.

Qaraqalpaq tariyxın etnografiyasın, folklorın úyreniwde, P.P.Ivanovtıń, S.P.Tolstovtıń, T.A.Jdankonıń miynetleriniń roli.Qaraqalpaq folklorınıń jıynaw hám izertlew jumısınıń 1950-jıllardıń aqırında shıntlap baslanıwı. Dástanlardı, folklordıń, basqa da janrlardıń hár qıylı variantların jıynawdı qolǵa alıw. Qurbanbay jıraw repertuarın jıynawǵa kewil bóliw, onnan «Xaji Gerey», «Jazkelen», S.Beknazarov hám G.Esemuratov tárepinen «Er Ziywar», A.Karimov tárepinen «Alpamıs», M.Seytniyazov tárepinen «Meńli qal», «Jaxansha», «Salimjan», Sh.Xojaniyazov, Q.Maqssetov tárepinen «Qanshayım» dástanınıń II variantınıń jazıp alınıwı. F.Sultanova tárepinen Qurbanbay jırawdın «Janádil», «Baltekey batır», «Gúldirsın» ápsanası dástanlarınıń jazılıp alınıwı, olardıń «Meńli qal» (1956), «Er Ziywar» (1958), «Qanshayım» (1958), «Qurbanbek» (1962), «Janádil» (1970), «Baltakey batır» 1970-jılı basılıp shıǵıwı.

1955-jılı A.Karimov tárepinen «Alpamıs»tıń Qıyas jıraw variantınıń jazılıp alınıwı, 1957-jıl basılıp shıǵıwı. 1957-jılı R.Xojambergenov tárepinen «Alpamıs»tıń

basılıp shıǵıwı. 1959-jıldın aqırında Óz R IAQ filialınıń ashılıwı, onıń quramında tariyx, til hám ádebiyat institutınıń shólkemlestiriliwı, usı institutta óz aldına birinshi márte «Qaraqalpaq folklorı» bóliminiń shólkemlestiriliwı, bay hám hár qıylı qaraqalpaq folklorı áyyemgi waqıttan házirgi kúnge shekemgi úyreniwge keń múmkinshilik tuwıwı.

1960-jıllarda Q.Maqsetov bassılıǵında úzliksiz uyımlastırılǵan folklor ekspeditsiyalar nátiyjesinde Q.Mámбетnazarov, N.Mámбетov, A.Jamalov tárepinen Arzımbet jıraw, A.Jamalov tárepinen Táńırbergen jıraw variantlarınıń jazıp alınıwı, «Qoblan» dástanınıń Q.Maqsetov tárepinen Arzımbet Jıraw, Erejep jıraw, Q.Maqsetov hám Q.Mámбетnazarov tárepinen Dáwletmurat jıraw, Karam jıraw variantı, A.Jamalov tárepinen Asqar jıraw variantı K.Ábdıkarimov, Q.Mámбетnazarov tárepinen Jánibek jıraw variantınıń jazılıwı. A.Áliev hám Qayıpnazarov tárepinen «Máspatsha» dástanınıń Qayıpnazar jıraw, Q.Mámбетnazarov tárepinen «Bozuǵlan» dástanınıń Qayıpnazar jıraw, Q.Mámбетnazarov tárepinen «Bozuǵlan» dástanınıń Qıyas jıraw, Q.Maqsetov tárepinen Óteniyaz jırawdán «Sháryar» dástanınıń bir variantı Q.Mámбетnazarov tárepinen «Sháryar» dástanınıń Qıyas jıraw, Sonday-aq Esemurat Jannazarov Jumabay jıraw variantlarınıń jazılıwı, «Shora»nın, «Edige»nin Esemurat jırawdán Q.Maqsetov, J.Xoshniyazov tárepinen, Q.Maqsetov «Ashıq Nájep» dástanınıń Qarajan baqsı, «Dáwletyarbek» dástanınıń Narbay baqsı, «Qırıq qız» dástanınıń Qıyas jıraw variantlarınıń jazılıwı, Ótep Erpolatov t.b. tárepinen «Góruǵlınıń Áwezhan», «Bázirgen», «Qırmandalı», bólimleri, «Sayatxan- Hamra», «Xúrliqa-Hamra», «Gárip ashq» dástanlarınıń jazıp alınıwı hám t.b. Qaraqalpaq ertekleri boyınsha Q.Mámбетnazarovtıń, qosıqlar boyınsha Á.Tájimuratovtıń, naqlımaqallar boyınsha A.Alımovtıń, házirgi folklor boyınsha Q.Mámбетnazarov tárepinen «Bozuǵlan» dástanınıń Q.Mámбетnazarov tárepinen «Bozuǵlan» dástanınıń Erpolatovtıń, N.Kamalovtıń, M.Nizamatdinovtıń bahalı hám úlken kólemlı materiallarınıń Ózbekstan Ilimler Akademiyası Qaraqalpaqstan filialınıń qoljazbalar fondına kiriwı. Sonıń menen birge kóp ǵana kitabıy baspalar hám qoljazbalar menen folklor fondınıń bayıwı.

Qaraqalpaq dástanlarınıń basılıwı. «Alpamıs» Jiyemurat jıraw 1902, «Alpamıs» Ógiz jıraw 1937-41-jıl, Alpamıs Qıyas jıraw 1957, Alpamıs Esemurat jıraw 1960, Qoblan Esemurat jıraw 1941-51, Qırıq qız Qurbanbay jıraw 1948-49, (1956, 1960, qaraqalpaq, ózbek, rus, qazaq, qırǵız, túrkmen tilinde). Edige Erpolat jıraw 1937, Qanshayım Qurbanbay jıraw 1957, Máspatsha Ábdımurat jıraw 1939, Máspatsha Qıyas jıraw 1958, «Gárip-ashıq-1960, Er-ziywar-1958, Bozuǵlan-1961, Góruǵlı-1963, Dáwletiyarbek-1970, Qurbanbek-1962, Sharyar-1959-71, Janádil-1970 Baltekey batır-1970, Meńliqal-1956, h.t.b.

Qaraqalpaq ertekleriniń basılıwı. Qaraqalpaq xalıq tvorchestvosı-1940, Qaraqalpaq xalıq ertekleri-1940, Xalıq ertekleri menen qosıqları-1941, qaraqalpaq xalıq ertekleri-1949, Qaraqalpaq xalıq ertekleri –1956, Qaraqalpaq xalıq ertekleri-1965.

Karakalpakskie narodnie skazki-Nukus1956. Dikovini Amu. Karakalpakskie narodnie skazki-1968, Qaraqalpaq xalıq legendaları-1962, Anekdoti Omirbeka Nukus, 1970.

Qaraqalpaq naqıl-maqalları, qosıqları, jumbaqlarınıń basılıwı. Qaraqalpaq naqıl-maqalları-1956, Qaraqalpaq xalıq qosıqları-1965, Jumbaqları-1963-1970.

Kóp jıllıq izertlewlerdiń juwmaǵı, qaraqalpaq folklorın izertlewde oǵada úlken waqıya bolǵan professor Q.Maqsetov basshılıǵında hám onıń shákirtleri tárepinen iske asirilǵan 1977-1990-jıllarda «Qaraqalpaq folklorınıń» 20 tomlıǵınıń basılıwı, 1990-jılı «Edige» dástanınıń basılıwı, 1993-jılı «Qırıq qız» diń Qıyas jıraw variantınıń baspadan shıǵıwı.

Qaraqalpaq folklorı boyınsha dáslepki ilimiy statyalar: N.Dáwqaraev, M.Dáribaev, «Awız ádebiyatı haqqında», «Qızıl Qaraqalpaqstan» gazetasi, dekabr 1936; Q.Ayımbetov «Qaraqalpaq folklorı», «Qaraqalpaqstan ádebiyatı hám iskusstvosı» jurnalı, 1939-jıl, №3, Q.Ayımbetov O.Kojurov, «Qaraqalpaq ádebiyatınıń túrleri» sol jurnalda, 1939, №4 t.b.

1959-jılı Tashkentte rus tilinen N.Dáwqaraevtıń «Ocherki istorii dorevolyutsionnoy karakalpakskoy literaturı» kitabınıń basılıp shıǵıwı, onda qaraqalpaq folklorı, jıraw-baqsılar mektebi, folklordıń klassifikaciyası, qosıqlar, aytıs, balalar qosıqları, jańıltılash, jumbaq, diniy folklor, salt jiri, besik jırı. Toy qosıqları, joqlaw, naqıl-maqalları, ertekler haqqında qısqaşa maǵlıwmatlar, dástanlar, olardan «Qoblan», «Alpamıs», «Qırıq qız» dástanlarınıń ideyalıq mazmunı boyınsha qısqaşa ilimiy analiz isleniwi.

1962-jılı Nókiste Q.Maqsetovtıń «Qaraqalpaq qaharmanlıq dástanı «Qırıq qız», 1962-63-jılları Nókiste hám Tashkentte rus hám qaraqalpaq tillerinde I.T.Saǵitovtıń «Qaharmanlıq eposı», 1965-jılı Tashkenttiń «Fan» baspasında Q.Maqsetovtıń «Qaraqalpaq qaharmanlıq dástanlarınıń poetikası», 1968-jılı Q.Ayımbetovtıń «Xalıq danalıǵı», Q.Maqsetovtıń «Qaraqalpaq folklorınıń estetikasi» (1971), «Folklor hám ádebiyat» (1975), «Karakalpakskiy epos» (1976), «Qaraqalpaq folkloristikası» (1989), «Dástanlar, jırawlar, baqsılar» (1991), t.b. kitaplarınıń basılıp shıǵıwı hám bul miynetlerdiń qaraqalpaq folklorin úyreniwdegi áhmiyeti. Qaraqalpaq ertekleri boyınsha Q.Mámbetnazarovtıń, qosıqları boyınsha Á.Tájimuratovtıń, naqıl-maqalar boyınsha T.Niyetullaevtıń, jumbaqlar boyınsha hám liro-epos boyınsha A.Alımovtıń, qaraqalpaq házirgi folklorı boyınsha Ó.Erpolatovtıń, N.Kamalov, M.Nizamatdinovlardıń kitapları hám ilimiy statyalari. «Qaraqalpaq folklori tariyxınıń ocherkleri»niń dúziliwi hám bastırılıp shıǵarılıwı (1976) Yu.Paxratdinovtıń «Adam, jámiyet, satira» (1991), J.Xoshniyazovtıń «Alpamıs» dástanı (1992), K.Allambergenovtıń «Edige» dástanı (1995) boyınsha kitapları qaraqalpaq folklorın tereń úyreniwge úlken ilimiy áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq folklori dóretpeleriniń belgili ilimpazları V.M.Jirmunskiydiń, X.T.Zarifovtıń, A.K. Borovkovtıń, E.E.Bertelstiń, A.A.Valitovanıń,

L.I.Klimovchtiń t.b. miynetlerinde bahalanıwı. Qaraqalpaq folkloristika iliminin payda bolıw qalıplesiw jolları.

3-tema. Qaraqalpaq folklorının klassifikaciyası

Qaraqalpaq folklorın klassifikaciyalaw, Q.Ayımbetov, O.Kojurov klassifikaciyası, olar qaraqalpaq folklorına mınalar jatadı dep janrlardıń atamaların atawı (1939). 1. Ertek (folklorıń ertedegi túri) 2. Naqıl (usınıń ishinde jırawlardıń termesi de bar), Jumbaq (geyde aytısqa da aytıladı), Jańıltıash, Juwap (usınıń ishinde qız benen jigittiń uzaq aytısları bar), Ótirik óleń (ertekeńiń túri), Bet ashar, Joqlaw, Tolgaw (mısal, Ormanbet biydiń ólgendegi tolgawı), Bádik, Gúlapsan (islam dininen burıńǵı dinnen qalǵan nárse), Jaydarı qosıqlar, Yaramazan, Dástanlar (eń ertedegi urıwlıq dáwirdegi Noǵaylı zamanındaǵı, Xorezm waqtındaǵı bolıp bólinedi.) Bul klassifikaciyanıń áhmiyeti hám ondaǵı kemshilikler. Klassifikaciyanı jetilistiriwge umtılıwlar.

N.A.Baskakovtıń klassifikaciyası (1951). N.A.Baskakovtıń mazmun hám janrları boyınsha qaraqalpaq folklorın eń dáslep shártli túrde semyalıq-turmıs, dástúr folklori hám tariyxıy epikalıq janrlar dep ekige bóliwi, birinshi tarawdıń mınaday eki úlken bólimge ajratıwı. I. Aytımlar hám qosıqlar. Búgan magiyalıq tásirge iye, erteden saqlanıp kiyatırǵan qosıqlar kiredi. 1. Awırıwdı emlew ushın aytılatuǵın eski dástúrlerden qalǵan aytımlar bádik hám gúlapsan. Bular avtordıń tastıyqlawınsha qızılsha, qurózek hám basqa da etke shıǵatuǵın keselliklerdi joq qılıw ushın aytılatuǵın bolǵan, qurt shaqırıw tisti emlewge aytılatuǵın aytım. 2. Shaman dininiń tásirinen qalǵan zikir salıw hám basqa da porqanshılıqqa baylanıslı aytımlar. 2). Musılman dininiń bayramlarına baylanıslı aytımlar. Hayt-qurban, hayt ruza, yaramazan. II. Xalıq dóretpesiniń turmısqa baylanıslı janrlarına mınalar kiredi: 1. Balalar qosıqları, háyyiw, besik jırı, balalardıń ózleriniń qosıqları, 2. Qızkelinshekler qosıqları: aytıs yamasa juwap, 3. Toy qosıqları (hájjar, bet ashar, alǵıs sóz) 4. Ólimge baylanıslı qosıqlar (joqlaw, jılaw). 5. Qosıqlar (doslıq, muxabbat ciklinen), 6. Ertek, 7. Báyt, 8. Xalıq dóretpesiniń mayda túrleri maqal yamasa naqıl, jumbaq, jańıltıash, kúlki sóz. Ekinshi tarawdı quraytuǵın tariyxıy-epikalıq janrda 2 toparǵa bólinedi: I. Tariyxıy qosıqlar hám ańızlar. Bular: 1. Qosıqlar, tariyxıy qosıqlar. 2. Tolgaw, tariyxıy jırlar. 3. Termalar bolıp bólinedi. II. Qaharmanlıq epos: 1. Dástan-qaharmanlıq poemalar (duwtar menen aytılatuǵın), 2. Jır (qobız benen aytılatuǵın) tariyxıy epikalıq dóretpeler kiredi. Bul klassifikaciyanıń áhmiyeti ondaǵı anıqlawdı talap etetuǵın orınlar.

N.Dáwqaraev klassifikaciyası (1959). Onıń qaraqalpaq fol'klorin lirikaliq hám epikalıq dep eki janrǵa bóliwi. Ulıwma folklorındaǵı janrlar dizginin: 1. Jaydarı qosıqlar. 2. Aytıs hám juwap. 3. Balalar qosıqları. 4. Jańıltıash. 5. Jumbaq. 6. Diniy folklor. 7. Salt jırı, háyyiw yamasa besik jırı, toy qosıqları, hájjar, sınsıw, bet ashar. 8. Joqlaw. 9. Naqıl-maqallar. Oǵan termelerdi qosadı. 10. Ertekler. 11. Dástanlar etip bóliwi. Jaydarı qosıqlar, aytıs hám juwap, balalar qosıqları,

jańıltpash, jumbaq, diniy qosıqlardı-qosıqlar degen bólimge kirgiziwi, al salt jırına háyyiw yamasa besik jırı, toy qosıqları, hawjar, sıńsıw, bet ashar joqlawdın kiriwi. Bul klassifikaciyanın áhmiyeti. Ondağı geypara jetispewishilikler.

Qaraqalpaq folklorın klassifikaciyalawdın jańa úlgişi Q.Maqsetov «Qaraqalpaq folklorının estetikası», Nókis (1971) geypara ózgerisler hám anıqlamalar. Qaraqalpaq fol`klorin: 1.Qosıqlar, 2.Aytımlar, 3. Naqıl-maqallar, 4. Jumbaqlar, 5. Jańıltpashlar, 6. Aytıs, 7. Ertekler, 8. Legendalar (ańızlar), 9. Anekdotlar (kúlki sóz), 10. Ápsanalar (mifler), 11. Tolgawlar, 12. Dástanlar dep bóliw. Hár bir janrdın ózine tán anıqlamasın beriw, ekinshi janr menen shatastırmaw, hár bir janrdın tematikalıq bóliniwin joqarıdağı klassifikaciyalarda ushırasqanıday óz aldına janrga bólmew, úyreniwde hár bir janrdın tematikalıq bóliniwine keń múmkinshilik beriw. Mısalı, qosıqlar janrın óz ishine tematikası boyınsha 1. Muhabbat qosıqları, 2. Dástúr qosıqları (hawjar, bet ashar, joqlaw t.b.) 3. Tariyxıy qosıqlar, 4. Balalar qosıqları, 5. Besik jırı (háyyiw qosıǵı), 6. Aqıl násiyat qosıqları, 7.Tuwǵan jer haqqında qosıqlar 8. Urıs dáwiri qosıqları t.b. bóliw múmkinshiligi.

Folklordı úyreniwde klassifikaciyanın áhmiyeti. Klassifikaciyanı ele de jetilistiriw zárurlıǵı. 1996-jılǵı «Qaraqalpaq xalqının kórkem awızeki dóretpeleri» degen Q.Maqsetov jazǵan universitetke arnalǵan sabaqlıqta joqarıdaǵılarga qosımsha sheshenlik sózler, ráwiyatlar óz aldına janr retinde qaralıwı.

4-tema. Qaraqalpaq xalıq qosıqları

Qosıqtın anıqlaması. Xalıq qosıqlarının payda bolıwı, ózgeshelikleri. Qosıq qaraqalpaq folklorının eń úlken, keń taraǵan janrlarının birewi. Qosıqlardıń erte zamannan baslap házirge shekem xalıqtın ruwxıy dúnyasınan orın alıp keliwi, olardıń belgili bir ritmi, rifma iye bolıwı, xalıqtın belgili bir namalarına salıp, muzıka ásbaplarının járdemi menen járdemisiz aytıla beriw. Besik jırı háyyiwden baslap, joqlawǵa deyin barlıǵının qosıq penen beriliwi. xalıq qosıqları dep atalatuǵın qosıqqa tiykarınan avtorı belgisiz xalıqtın ózi dóretken qosıqlarının kiriwi. Sonın menen birge keń mánide xalıq qosıqlarına xalıqqa keńnen málim bolǵan, súyip aytılatuǵın, xalıq poeziyası manerasına jaqın dóretilgen belgili xalıq namalarına aytılatuǵın jeke avtorlardın qosıqları da «Xalıq qosıǵı» dep atalıwı júrgiziliwi. Xalıq qosıqlarına xalıqtın ózi dóretken avtorı belgisiz awızsha hám kitabiý dástanlardan alınıp aytılatuǵın qosıqlar joqarıdağı ayılǵan qásiyetlerge iye shayırlardıń geypara saylandı qosıqlarının kiriwi. Qaraqalpaq xalıq qosıqlarının tematikalıq jaqtan bay keliwi hár qiyiligi.

Miynetke baylanıslı qosıqlar. Bul qosıqlarda miynettiń, miynet qurallarının sóz etiliwi. miynet penen quwanış, qayǵı, muhabbat sezimlerinin baylanısıp keliwi. Bul jerdegi qosıqlardıń xalıqtın kún kórisi, turmısı, arızıw-ármanları menen baylanısıp keliwi. Jáne de bul topardaǵı qosıqlarda tábiyattaǵı, jámiyettegi qiyınshılıqlarǵa gúres ideyasının qoyılıwı. Miynetke baylanıslı qosıqlarda kásiptin

hár qıylı túrleriniń qosıq qatarlarınan adamnıń ishki sezim tuyǵıları menen qosılıp orın alıwı. Buǵan misal retinde «Azan menen mal aydadım padaǵa», «Arba aydasam al taqtaǵa minemen», «Qazı iyshan» tipindegi qosıqlar jatıwı.

Muhabbat temasın arnalǵan qosıqlar. Bul tiptegi qosıqlardıń adamlardıń ishki sezim dúnyası menen baylanısıp keliwi, muhabbat sezimleriniń ardaqlanıwı, bir-birewge shın berilgenlik, pák muhabbattı jırlaw. Ómirdi, táǵdirdi muhabbatqa baylanıstırıw, shın muhabbat ushın qanday tosqınlıq bolsa da jeńiwge taq turıw, bul haqqında qızlardıń jigitke, jigitlerdiń qızlarǵa aytqanları, muhabbat qosıqlarınıń óz ishinde hár qıylı temalarǵa bóliniwi, arziw-ármani, quwanish, qayǵı, ayralıqqa muhabbat qosıqlarınıń baylanısıp keliwi, maqtaw, arnaw, geyde opasızlıqqa ókepelew usalǵan muhabbat qosıqları. Muhabbat qosıqlarınıń tiykarınan tereń isenim menen tolı úlken kórkemlilik penen aytiliwi. Muhabbat qosıqlarına xalıq bergen «Pashshayı kóyleǵıń igri dizińnen», «Qulan etin jeymen deseń qırǵa bar», «Anaw turǵan alma meken nar ma eken», «Qızıl gúlди ektim qızlar kórsin dep», «Jap boyında tallar bar» qusalǵan qosıqlar «Qız Minayım», «Sánem» tipindegi dástannan alınǵan qosıqlar, «Aqsúnǵúl», «Ayjamal» sıyaqlı qosıqlardıń kiriwi. Bul tiptegi qosıqlardıń ideyalıq hám kórkemlik ózgeshelikleri.

Balalar qosıqları. Bul tiptegi qosıqlardıń qurılısı, ózgesheligi, ápiwayılıǵı. Balalardıń dúnya tanıw, jas ózgesheligi, qızıǵıwshılıǵı menen baylanısıp keliwi, jáne de balalar oyını menen maslasıp keliwi. Balalar qosıqlarına obyekt bolǵan haywanlar dúnyası hám olar menen pikirlesiw tendentsiyası, «Túlkishek», «Há túyeler, túyeler», «Hákke qayda», «Áwelemen, dúwelemen» qosıqlarınıń ideyalıq mazmunı hám kórkemlik ózgesheligi. Balalar qosıqlarındaǵı ápiwayılılıq hám túsiniqlilik. Qosıqlardıń balalardıń qabil etiwine, yadına saykes keliwi, olardıń oylaw, oylaw hám háreket penen tigiz baylanisi, tek oyun zawıq qosıq bolıp qalmay, estetikalıq talǵamlardı oyata alıwı.

Besik jırı, háyyiw qosıǵı qaraqalpaq xalıq qosıqlarınıń belgili tarawın qurap turadı. Onda ilimiy ózgeshelik penen birge mazmunı kóp xalıqlarǵa ortaqlı bolǵan belgiler ushırasadı. Besik jırı tek analar qosıǵı ǵana emes, al atalar qosıǵı da. Besik jırın «Háyyiw» dep te ataydı, geyde «Alla» aytıw dep te júritiledi. Bul qosıqlarda qız ya ul nárestenıń kelesheǵiniń baxıtlı bolıwınıń jırlanıwı. «Háyyiw» qosıqlarınıń ishinde «Qaraǵım meniń jasında, jasıl qalpaq basında», «Qaraǵım meniń qayda eken, qızlar menen toyda eken», «Qaraǵım meniń jatadı, dastıǵı gúlge batadı» qusalǵan qosıqlardıń qurılısı, mazmunı, ózgeshelikleri. Balalardıń, qızların aldına alıp aytatuǵın násiyat termeleri, háyyiw qosıqların atqarıwdaǵı nama ayrıqshalıqları.

Tariyxıy qosıqlar. Bul túrdegi qosıqlardıń ayrıqshalıqları. Tariyxıy qosıqlardıń kelip shıǵıwı, tariyxıy waqıyanıń qosıqta orın alıwı, xalıq kóz-qarasınan waqıyanıń bahalanıwı, qosıqta kórkemlilik penen tariyxıy waqıyanıń beriliwi. Tariyxıy qosıqlar tariyxıy waqıyanıń kóshirmesi bolmaǵan menen sol waqıyanıń geypara ózgesheliklerin qamtıwı. «Qaraqalpaq», «Aq qapshəq», «Jeti úyge bir beldar»,

«Márdıkar» t.b. Soğan usağan tariyxıy qosıqlardıń ideyalıq mazmunı, tariyxıy waqıyanı súwretlewdegi bahası.

Dástúr qosıqları. Dástúr qosıqlarınıń xalıq úrp-ádet dástúrleri menen baylanisip keliwi. Olardıń ótken jámiyettegi orni, xalıqtıń kún keshiriw jaǵdaylari menen, jámiyettegi ádep-ikramlılıq penen únles boliwi, dástúr qosıqlarındaǵı jeke adam táǵdıriniń, ásirese qız-kelinsheklerdiń ótken dáwirdegi quwanishlari menen bastan keshirgen qiyinshılıqlar, olardıń erkinlikti, bostanliqti ańsawı. Hávjar, sińsiw qosıqlarınıń qurılısı, ideyalıq baǵiti. Hávjar, sińsiw qosıqlarındaǵı kóp ǵana qońsilas xalıqlarǵa ortaq bolǵan jaǵdaylar. Bet ashar qosıqlarınıń aytiliw waqti, onıń mazmunı, ideyalıq baǵiti, kórkemlik ózgeshelikleri. Bet ashar qosıqlarındaǵı úgit-násiyat, aqıl beriwshilik, jańa túsken kelindi awıl, el, jaqın-juwıq penen tanistiriwshiliq. Usı jaǵdayda bet ashar qosıqlarındaǵı ishek-sileni qatiratǵuǵın házil-dálkek. Dástúr qosıqlarınıń turmis penen tereń baylanisqanlıǵı, turmis penen zárúrligi hám sulıwlıǵı bet ashar qosıqlarında kórinıwi. Bet ashardıń atqariwshilari, atqariw túrleri. Adam quwanishi toy qosıqlarında berilse, qayǵısı, joqlaw, jılaw qosıqlarında beriledi. Joqlaw qosıqlarınıń ólimge, belgisiz ǵayıp bolip ketkenge aytilatuǵını. Joqlaw qosıqlarında ólgen, belgisiz joq bolip ketken adamlardıń jaqsi qásiyetleri, tilekleri, ármanlari haqqında, olardıń tileklerine jete almaǵanlıǵı haqqında tereń qayǵiriw menen sóz etiliwi. Joqlaw qosıqlarınıń adam táǵdiri, turmisi menen tereń baylanisi, olardıń mazmunı, qurılısı, ózgeshelikleri, atqariliw túrleri, joqlaw qosıqlarında isletiletuǵın teńewler hám basqa da súwretlew qurallari.

Aqıl-násiyat qosıqlari. Bul tiptegi qosıqlardıń ózine tárbiyalıq ózgeshelikleri menen ayirilip turiwi. Aqıl beriw, násiyat etiw, bul qosıqlardıń ideyalıq baǵdarin qurap turiwi. Baqsi, jırawlardıń dástanǵa kóshpesten burin aytatuǵın terme qosıqlari, misali, «bir degen de ne jaman» tipindegi qosıqlar, olardıń túrleri, mazmunı, tárbiyalıq áhmiyeti.

Ulli Watandarlıq uris dáwirinde dóregen qosıqlar, olardıń tematikasi, mazmunı túrleri. Bul qosıqlardı dóretiwshiler, bul túrdegi qosıqlardı atqariwshilar, bul qosıqlardıń xalıqtıń ruwxıy dúnyasında tutqan orni, áhmiyeti.

Joqarıdaǵı ati atalǵan xalıq qosıqlarınan basqa tolip atırǵan turmisqa baylanislı qosıqlar, tuwǵan jer, el haqqında qosıqlar, arnaw qosıqlari, házil-dálkek t.b. qosıqlardıń barlıǵı, olardıń tematikasi, ózgeshelikleri.

5-tema. Aytımlar

Xalıq arasinda erte dáwirlerde payda bolǵan awırıw, jaralardi sóz járdemi menen emlew dástúri bar. Adam denesine shıǵatuǵın hár qiyli jaralardi gúlapsan, bádik aytiw menen qaytariw, bas awiriwlardi porqanniń zikir saliwi menen qaytadi dew, ushiqlaw menen shóp tiygen kóz jaziladi dew erte dáwirlerdegi sóz qúdiretine iseniw. Adamlardıń sóz qúdireti menen «jin-jipir, awiriwlardi» quwiwiniń shamanizm dini menen baylanisi. Porxanlardıń zikir saliwi. Sóz qúdiretine iseniwden kelip shiqqan xalıq dástúrine kirip ketken «pátiya», «algıs», «ǵargıs».

Xalıq turmisina tıgız baylanisi bar «asiń, asiń, asińa, bereket bersin basińa» degen pátiyalar, «qirmanıń qizillansın», «jılımiń maylansın», «basiń ekew bolsın», «toy bolsın», «qoshqarday ullı bol» dep qol jayıp aytilatuǵın alǵıslar. Ápiwayı turmis túsiniǵinen payda bolǵan alǵıslar menen pátiyalardıń túrleri, olardıń kórkemlik belgileri. Islam dininiń kiriwine baylanıslı payda bolǵan turmistiń hár qiyli zárúrli kórinislerine oqılatuǵın «qurannan ayatlar», duwalar, «Yaramazan» aytımı, «Yaramazan» aytımındaǵı diniy turmisliq belgiler, «Yaramazan» aytımlarınıń mazmunı, ideyası. Aytımlardıń xalıqtıń ótken ómirindegi ruwxıy dúnyasındaǵı tutqan orni, olardıń payda bolıw, kelip shıǵıw sebepleri, aytımlardıń atqarıwshıları, aytımlarǵa baylanıslı xalıqtıń dúnyaǵa kóz-qarası, onıń xalıq turmisina, xalıq poeziyasına aralasıwı.

6-tema. Aytıs

Aytıs qaraqalpaq folkloriniń belgili bir janrı. Aytıstıń payda bolıw dárekleri. Aytısqa tán bolǵan improvizaciya. Aytıstıń mazmunı, ózgeshelikleri. Aytısqa xarakterli bir jerde, bir máhálde eki adamnıń betpe-bet júzbe-júz, suwirip salıp aytısıwı, kórkem sóz sheberligi. Aytısqa xalıqtıń dástúri, úrp-ádeti, kún kórisi, turmısı psixologiyasınıń súwretleniwı. Ondaǵı pikir, kórkem sóz talası, házil dálkek, bir-birewdi utıw baǵdarınıń kórinisleri. Aytıstıń túrleri: shayırlar aytısı, juwap aytısı.

Folklorındaǵı shayırlar aytısı, onıń ózine tán ózgeshelikleri. Shayırlar aytısınıń awızeki hám jazba túrleri, awızeki aytıstıń folklorǵa, jazba aytıstıń ádebiyatqa qatnası, folklorında hám Ájiniyaz benen Meńeshtiń, Mansur menen Dámeniń aytısı. Shayırlar aytısındaǵı hár kim óz elin kótermelep maqtaw, óziniń jarısıwshı tárepini jeńiw maqsetinde ekinshi eldiń kemshiligin bórttirip aytıwı, tiykarǵı baǵdar sheberlikti, shayırlıqtı jarıstırıw ekenligi. Juwap aytısı. Kóbinese burın qız-jigitler otırıspasında jumbaq túrindegi sheshiwdi talap etetuǵın aytılar. Juwap aytısınıń mazmunı, túrleri, kórkemlik ózgesheligi, bilimdanlıqtı, tapqırılıqtı kórsetetuǵın jaǵdayları, juwap aytısı kórinisleriniń házirgi dáwirde de qız-keleshek, jigitler arasında kúndelik turmısta ushırasıwı.

7-tema. Sheshenlik sózler

Shayırlar aytısı hám juwap qosıqqa, rifmalasqan sózlerden qurılса, sheshenlik sózler tereń mánili, qara sózler dizginine, sheshenlik, tereń oyılıq penen tabılǵan kórkem sózlerge qurılıwı. Aqıllı biyler menen xanlar arasındaǵı, aqıllı shopan menen patshalar arasındaǵı tapqırılıq penen aytilatuǵın sózler. Misal iretinde Jiyrenshe sheshen sózleri. Sheshenlik sózler óz aldına janr. Olardıń xalıqtıń kórkem awızeki dóretilishiligindegi ornı, áhmiyeti. Kóp waqıtlar sheshenlik sózler aytısqa kirgizilip kelgen edi, endi onı óz aldına janr retinde qaraw kerek.

8-tema. Jumbaqlar hám jańıltıpashtar

Jumbaqlardıń anıqlaması. Onıń dórew derekleri, tariyxı. Jumbaqlardıń sóz etetuǵın orınları. Tábiyat kórinisleri hám jámiyet qubılısların, xalıqtıń basınan keshirgen tariyxın, turmısın jumbaqlardıń qamtıwı. Jumbaqtıń kásiptiń hár qıylı túrlerin óz ishine alıwı. Jumbaqta ulıwma xalıqlıq ideyanıń sóz etiliwi. Miynet, óner, bilim, texnika haqqında jumbaqlar. Jumbaqtıń aytilatuǵın orni, aytiwshilari. Adamlarǵa, balalarǵa, qorshap alǵan tábiyatti, tábiyat sirlarin úyretiw, bul haqqında oylanıwǵa shınıqtırıw, jumbaqlardıń kórkemlik ózgesheligi, tili ondaǵı obrazlar, teńewler t.b. súwretlew qurallari. Oyshılıqqa, tapqırılıqqa úyretiwde jumbaqlardıń tárbiyalıq áhmiyeti.

Folklordıń belgili bir janri jańıltıpashtar. Jańıltıpashtıń janrlıq ózgeshelikleri, qurılısı, mazmunı. Jas áwladlardı durıs sózlewge úyretiwde jańıltıpashtar dıń áhmiyeti. Jańıltıpashta bir jaǵınan durıs sóylew maqseti qoyılsa, ekinshiden onda kúlki, házil payda etiw dıń qoyılıwı. Jańıltıpashtaǵı «sóz oyini» kórinisi.

9-tema. Naqıl-maqallar

Naqıl-maqallardıń anıqlaması. Olardıń payda bolı derekleri. Qaraqalpaq naqıl-maqallarınıń jıynalıwı, járiyalanıwı, izertleniwi, naqıllardı klassifikaciyalaw, miynet, kásip, diyxansılıq, sharwashılıq, ańshılıq haqqında naqıl-maqallar. Haywanat dúnyasına baylanıslı naqıllar, adamnıń morallıq qásiyetlerine baylanıslı naqıl-maqallar. Hayal-qızlar temasına, dástúrge arnalǵan naqıllar. Naqıllarda ulıwma xalıqlıq ideyalardıń beriliwleri. Naqıllardıń xalıq tariyxı, turmısı, dúnyaǵa kóz-qarası, oylawları menen baylanısıp keliwi, elge xızmet etiw, hadallıq, birlik, doslıq, el qorǵaw, bilim, aqıllılıqqa úyretiw qásiyetleri. Olardaǵı gumanistlik, patriotizm ideyaları. Naqıllardaǵı milliy belgiler hám internacionallıq kórinisler, kóp ǵana xalıqlarǵa ortaq naqıl-maqallardıń ushırasıwı. Naqıl-maqallardıń kórkemlik ózgesheligi. Olarda isletiletuǵın obrazlar, teńewler t.b. súwretlew qurallari. Naqıl-maqallardıń kórkem sóz dóretiwshilikte, ulıwma kórkem ádebiyatta tutqan ornı, roli.

10-tema. Ertekler

Erteklerdiń anıqlaması. Erteklerdiń payda bolıwı hám rawajlanıwı. Qaraqalpaq ertekleriniń jıynalıwı, bastırılıp shıǵıwı, izertleniwi, basqa tillerge awdarılıwı. Erteklerdiń dúnya tanıwdaǵı áhmiyeti. Ertektegi syujet qurıw hám obraz dóretiw máseleleri. Qaraqalpaq erteklerin klassifikaciyalaw:

1. Ájayıp hádiyseler haqqında ertekler.
2. Haywanat dúnyasına baylanıslı ertekler (durıs haywanlar obrazı arqalı adam turmısın, xarakterin súwretleytuǵın ertekler).
3. Turmısqa baylanıslı ertekler

11-tema. Ráwiyatlar,

Ráwiyatlar haqqında. Ráwiyatlardıń payda bolıwı. Qaraqalpaq ráwiyatlarınıń jıynalıwı hám bastırılıp shıǵıwı. Ráwiyatlardıń ózgeshelikleri, tariyxiy haqıyqatlıq hám qiyal. Kóp ǵana orınlar kóller, dár`yalar, qalalar, tawlar, adamlar haqqında payda bolǵan ráwiyatlar. Olardıń xalıq arasında hár qiyli variantta jasawı. Ráwiyatlardıń kóbisiniń derlik, haqıyqatlıqqa tiykarlanıwı, qiyalıy qosımshalar. Iskender Zulxarnayın, Aplatun, Alastun, Hákim Uliqpan, Gúldirsın, Ketenler, Tórebekxanim, Nazlimxan sulıw, Shimbay, Qońırat, Tórtkúl, Aydosbiy, Ernazar biy, Erejep tentek, Turim biy, Mamanbiy haqqında ráwiyatlar. Soppaslı Sipira jıraw, Asan qayǵı kóp ǵana shayır, baqsi, jırawlar haqqında ráwiyatlar. Ráwiyatlardıń haqıyqatlıqtı tolıqtı-riwdaǵı orni, roli. Bul janrdıǵı dóretpelerdiń kórkem tili haqqında. Bolmaǵan nárseni bolǵanday etip táriplew, turmis haqıyqatlıǵına súyenip qiyallaw, boljawǵa baylanıslı áńgimeler. Misali, «Jılǵa talasıw», «Pishiq nege betin juwadı», «Tók tawınıń payda bolıwı» t.b.

12-tema. Kúldirligi sózler (Anekdotlar)

Kúlkili sózler haqqında túsinik, anekdot janrınıń ózgeshelikleri. Qaraqalpaq anekdotlarınıń jıynalıwı hám bastırılıp shıǵarılıwı. Anekdotlardıń mazmunı, tapqırılıqtı ótkiri házil-dálkek penen beriw. Xoja Nasretdin, Aldar kóse, Ómirbek laqqı anekdotlari. Olardıń ideyalıq mazmunı, kórkem tili. Xalıq arasında házirge shekem payda bolıp aytilip júrgen anekdotlar. Anekdot janrınıń xalıqlar qarım-qatnası menen bayıwı, rawajlanıwı, jańa variantlarınıń payda bolıwı, anekdot aytiw usılları.

13-tema. Ápsanalar (mifler)

Ápsana haqqında túsinik. Jer, aspan, juldızlar, Adam ata, Hawa ene, payǵambarlar, pirlar, áwliyeler, ataqlı adamlar haqqında ápsanalar. Ápsanada qiyal hám haqıyqatlıq, ápsananiń áhmiyeti. Ápsanalardıń kópshilik jaǵdayda káramat penen baylanisip keliwı, diniy uǵımlar menen qarım-qatnası.

14-tema. Tolǵawlar

Tolǵawlar qaraqalpaq fol`kloriniń óz aldına bir janrı. Onda xalıqtıń ótkendegi tariyxınıń elewli bir waqıyalari kórkem sóz etiledi. tolǵawlarǵa «Ormanbet biy», «Posqan el» qusaǵan dóretpeler jatadı. Tolǵaw qosıqta atqarılıp, óz namasına iye.

15-tema. Dástanlar

Dástanlar haqqında ulıwma túsinik. Dástanlardıń dóreliwı, tariyxiy dáwir menen baylanisi, dástanlardıń jıynalıwı, basıp shıǵarılıwı, basqa tillerge awdarmalari. Dástanlar boyınsha izertlewler. Dástanlarda jámiyetlik sananıń súwretleniwı. Miynet, el qorǵaw, joqari adamgershilik, muhabbat temalarınıń dástanlarda súwretleniwı, xalıqtıń mápin oylǵan unamli obrazlardıń jasaliwı, xalıq kúshiniń

súwretleniwi. Dástandaǵı jek kóriwshilik tuwdiratuǵın unamsız tipler. Dástanlardıń versiya hám variantlari haqqında. Awızsha hám kitabiy dástanlar, qońsilas xalıqlar menen qaraqalpaq dástanınıń syujetiniń, obrazlarınıń ideyasınıń jaqınlıǵı hám bul versiyalardıń milliy ayirmashılıqlari. Dástanlarda sotsiallıq qarama-qarsılıqlar, azatlıq, adamgershilik, patriotizm, erkinlik, ǵárezsizlik ideyalari, waqıyanıń orayındaǵı batır obrazi, batırdıń aqıllı hayalı, balalari, xanlar, dáwler obrazi, mástan kempir hám t.b. Dástanlardaǵı hayal-qızlar máselesi, olardan shıqqan qaharmanlar. Hayal-qızlar obrazlari, olardıń obrazına baylanıslı demokratizm, gumanizm ideyalari. Dástanlardaǵı diniy isenimler, dástandı dóretiwshi hám atqariwshılardıń kóz-qaraslari haqqında.

Dástanlardıń klassifikatsiyasi:

1. «Qaharmanlıq dástanlar» («Alpamis», «Qoblan», «Qırıq qız», «Góruǵlı», «Yusup-Axmet», «Máspatsha» t.b.)
2. Liroepikalıq dástanlar («Ǵárip ashıq», «Sayatxan-Hamra», «Hurlıxa-Hamra», «Ashıq Nájet»).
3. Sociallıq turmis máselelerin sóz etetuǵın dástanlar («Shár`yar», «Shiyrin-Sheker» t.b.)
4. Tariyxiy dástanlar («Edige», «Shora», «Dáwletyarbek» t.b.)

16- tema. Qaharmanlıq dástanlar

«Alpamis» dástanınıń jiynalıwi, basıp shıǵarılıwi, izertleniwi. Dástanniń milliy versiyalari hám variantlari, dástanniń dóregen dáwiri. Qaraqalpaqlar versiyasi menen ózbek, qazaq versiyalarınıń uqsaslıqlari hám ayirmashılıqlari. «Alpamis» dástanınıń tiykarǵı ideyasi. Alpamis, Qarajan, Áshim obrazlari, Tayshaxan, Ultan obrazlari, dástandaǵı basqa da obrazlar haqqında. Dástanniń kompozitsiyasi, kórkem tili.

«Qoblan» dástanı. Dástanniń jiynalıwi, basıp shıǵarılıwi, izertleniwi. «Qoblan»nıń milliy versiyalari hám variantlari, bular arasındaǵı jaqınlıqlar hám ózgeshelikleri, dástanda azatlıq, ǵárezsizlik, doslıq, sirtqi jawlarǵa qarsi gúres ideyasınıń súwretleniwi, Qoblan, Qurtqa, Qaraman, Ersayim, Polat, Mirzasayim obrazlari, Aqshaxan, Alshaǵır, dáwler obrazlari. Unamli, unamsız obrazlar dizgini. Dástandaǵı qiyaliy elementler hám realistlik motivler. Dástanniń qurılısı kórkem tili.

«Qırıq qız». Dástanniń jazılıp alınıp basıp shıǵarılıwi, dástanniń sóz etetuǵın tiykarǵı ideyasi. Gúlayim, Arıslan, Sarbinaz, Altınay, Otbasqan, Allayar, Jurin obrazlari. Surtaysha, Nádirsha, obrazalrı. «Qırıq qız» dástanınıń dóreliwinde ataqlı qaraqalpaq jırawı Qurbanbay Tájbıbaevtıń dóretiwshilik úlesi, «Qırıq qız» dástanınıń ekinshi Qıyas jıraw variantı. Dástanniń qaraqalpaq xalıq poeziyasında tutqan ornı hám áhmiyeti.

«Góruǵlı». «Góruǵlı» dástanınıń qaraqalpaqsha variantlarınıń jiynalıwi, bastırılıp shıǵarılıwi, «Góruǵlı» dástanınıń payda bolıwi, taralıwi haqqında ilimiy pikirler.

Qaraqalpaqlar arasına kóp hám keń taralgan «Góruǵli»niń ayırıqsha «Áwezhan», «Qirmandalı», «Bázirgen» bólimleri. «Góruǵli» dástanınıń tiykarǵı ideyası. Góruǵli, Áǵayunis, Qirmandalı, Bázirgen, Áwezhan obrazları. «Góruǵli» dástanınan alınıp, xalıqlıq bolıp ketken qosıqlar, dástannıń kórkemlik ózgesheligi. Dástannıń qaraqalpaq versiyasınıń payda bolıwında qaraqalpaq baqsı-jariwlarıń rolı

«Máspatsha». «Máspatsha» dástanınıń jıynalıwı, basılıwı, izertleniwı. dástannıń variantları, dóregen dáwiri haqqında. «Máspatsha» dástanındaǵı qaharmanlıq hám liroepikalıq momentler. Dástannıń tiykarǵı ideyalıq baǵıtı. Máspatsha, Ayparsha obrazları. Labaqbay menen Ábdikerim bay obrazları. Babaxan, Shardenne baba, Orazalı, Alańǵasar dáwler obrazi. Dástannıń kompozitsiyası, tili

«Yusup-Axmet». «Yusup-Axmet» dástanınıń payda bolǵan dáwiri, milliy versiyaları, jıynalıwı, izertleniwı, basılıwı, qaraqalpaq versiyasınıń ózgesheligi, dástandaǵı obrazlar, onıń ideyalıq baǵıtı, syujetlik qurılısı, kórkemlik ózgesheligi.

17- tema. Liroepikalıq dástanlar («Gárip ashıq», «Sayatxan-Hamra», «Hurlixa-Hamra», «Ashiq Nájep»).

Qaraqalpaq liroepikalıq dástanlarınıń jıynalıwı, geyparalarınıń basıp shıǵarılıwı. Liroepikalıq dástanlar haqqında pikirler, bul tiptegi dástanlardıń qaharmanlıq dástanlardan ayırmashılıqları.

«Gárip-ashiq». Dástannıń qaraqalpaqsha versiyasınıń awızsha hám jazba túrdegi variantları, dástannıń taralıwı haqqındaǵı ilimiy pikirler. Qaraqalpaq versiyasınıń qalıplesiwı haqqında. Dástannıń tiykarǵı ideyası erkin muhabbatti jırlaw. Gárip, Sánem obrazları, Azberxoja, Aqsha, Baǵman obrazi, Shahabbaz, Sháhwálet, ana, qarındas obrazları, «Gárip ashıq» dástanınıń kórkemlik ózgeshelikleri haqqında.

«Sayatxan-Hamra». «Sayatxan-Hamra» dástanınıń qaraqalpaqsha variantları, dástannıń kórkem tili, ózgeshelikleri. Sayatxan, Hamra obrazları, dástannıń kórkem tili, ózgeshelikleri. «Sayatxan-Hamra» dástanınıń xalıqlıq xarakteri. Dástannıń payda bolıwı, taralıwı, qaraqalpaq versiyasınıń qalıplesiwı haqqında oylar.«Ashiq Nájep». Qarajan baqsıdan jazılıp alıńan dástannıń qaraqalpaqsha variantı, bul varianttıń milliy ózgesheligi, túrkmen versiyasınan ayırmashılıqları, dástannıń tiykarǵı ideyası. Nájep, Minayım, Ashiq-aydın obrazları, Álbent obrazi, dástandaǵı baqsishılıqtı, saz ónerin, muhabbatti ardaqlaw, dástannıń xalıqlıǵı, ondaǵı xalıqlıq bolıp ketken qosıqlar, dástannıń kórkemlik ózgesheligi, áhmiyeti haqqında. Berdaq baqsı mektebiniń bul dástannıń qaraqalpaqsha versiyasınıń payda bolıwında dóretiwshilik úlesi.

18- tema. Sociallıq turmis máselelerin sóz etetuǵın dástanlar («Sháryar», «Shiyrin-Sheker» t.b.)

Socialliq-turmish máselelerin sóz etetuǵın dástanlardıń ózgeshelikleri, tematikasi, onda da qaharmanlıq, liroepikalıq motivlerdıń ushirasiwi, biraq sotsiallıq-turmish máseleleriniń basım súwretleniwi.

«Sháryar». Dástanniń jiynaliwi, bastirilip shıǵıwi, awdarmalari, izertleniwi, variantlari, dástanniń payda bolǵan dáwiri haqqında pikirler, ideyaliq baǵiti, dástandaǵı baslı obrazlardan Shár`yar, Ánjim, Gúlshara obrazlari Jahangir obrazi, Darapsha, Shasiwar obrazlari. Dástanda turmish haqıyqatlıǵınıń qiyal júyrikliginde súwretleniwi, dástanda ushirasatuǵın fantastikalıq jaǵdaylar. Dástanniń kórkemligi haqqında.

«Shiyrin-Sheker» dástaniniń Qurbanbay jıraw varianti, onıń ideyasi, obrazlari basqa milliy versiyalar menen salıstırǵanı, ózgesheligi, xalıqlar arasinda mádeniy qarım-qatnastıń áhmiyeti, nátiyjeleri.

19-tema. Tariyxiy dástanlar

Tariyxiy dástanlardıń ózgeshelikleri. Bul tiptegi dástanlardıń liroepikalıq, qaharmanlıq, sotsial-turmish máselelerin sóz etetuǵın dástanlarǵa salıstırǵanda tariyxta belgili adamlardıń ómirine baylanıslı qurılıwi hám belgili dárejede tariyxiy waqıyalardi qamtiwi, biraq olardıń anıq tariyxiy hújjet bola almaytuǵını, bul tiptegi dástanlardi tariyxiy haqıyqatlıq penen qiyallawdıń, kórkemlewdiń aralasıp keliwi, tariyxiy dástanlardıń bárinen de burın kórkem dóretpe ekenligi, tariyxti úyreniwde qosımsha derek bolıp qalatuǵını, tariyxiy waqıyalardıń uriwlıq, feodallıq dáwirdegi dúnyaǵa kóz-qarası, jıraw kóz-qarasınan «Ádilxan» tilekeleriniń bayan etiliwi.

«Edige» dástanı. «Edige»niń jiynaliwi, járiyalaniwi, izertleniwi, «Edige»niń qaraqalpaq versiyasınıń qazaq, bashkir, noǵay, Qırım tatarlari t.b. versiyalarınan ózgeshelikleri, jaqınlıqlari «Edige»niń basılǵan Bekimbet jıraw, Erpolat jıraw, Qiyas jıraw variantlari, Óteniyaz jıraw, Qiyas jıraw, Jannazar jıraw, Esemurat jıraw, Jumabay jırawlardan dástanniń jazılıwi. «Edige» dástaniniń tariyxqa qatnası haqqında. «Edige» dástaniniń ideyasi. Ásirese kórkem dóretpe sipatında áhmiyeti. Dástanniń qurılısı, obrazlılıǵı, kórkem tili haqqında.

«Shora» dástanı. «Shora» dástaniniń jiynaliwi hám járiyalaniwi. Onıń 1922-jılı A.Divaev bastırǵan varianti, sońǵı dáwirde fol`kloristler tárepinen jiynaǵan Esemurat jıraw, Óteniyaz jıraw, Seytjan jıraw, Karam jıraw, Jannazar jıraw variantlari, 1995-jılı basılǵan «Ershora» dástaniniń Esemurat jıraw varianti. Dástanniń mazmunı, ideyaliq baǵiti, kórkemlik ózgeshelikleri.

«Dáwletiyarbek» dástanı. «Dáwletiyarbek» dástaniniń variantlari. «Dáwletiyarbek»tiń Ózbekstan Ilimler akademiyasınıń Qaraqalpaqstandaǵı filialiniń qoljazbalar fondındaǵı variantlari, 1930-jılı S.Máwlenov, Sh.Xojaniyazov tárepinen Qarajan baqsıdan jazıp alıǵan varianti, 1960-jılı «Ámiwdár`ya» jurnaliniń №4sanındaǵı Q.Maǵsetov jazıp alǵan, basılǵan Narbay baqsı úlǵısı, «Dáwletiyarbek» dástaniniń 1995-jılı óz aldına kitap bolıp basılıwi, dástanniń

ideyasi, obrazlari, kórkemlik ózgesheligi, tariyx penen baylanisi. «Dáwletiyarbek»tiń basqa milliy versiyalari tuwrali.

20-tema. Qaraqalpaq folklorin dóretiwshiler hám atqariwshılar.

Qaraqalpaq folklorin dóretiwshiler hám atqariwshılar. Buringi dáwirdegi qaraqalpaq folklorin aktiv atqariwshılar hám dóretiwshiler: qosıqshılar, juwabiy, sheshen, ertekshi, qatıqulaq adamlar. Qissaxanlar, baqsi, jırawlar, xalıq shayirlari. Qaraqalpaq folkloriniń ańızǵa aylanǵan jırawi Soppasli Sipira jıraw, onıń ómir bayanına baylanıslı xalıq awzındaǵı, dástandaǵı materiallar, Soppasli Sipira jıraw atına baylanıslı termeler. «Há, Kenjembay, Kenjembay», «Jatir edim ǵaplette» t.b. Asan qayǵı atına baylanıslı materiallar, olardıń mazmuni, qurılısı, onıń ásirese tábiyat qubılısı boyınsha aytqanlari. Jiyrenshe sheshen atına baylanıslı sheshenlik sózler, olardıń qurılısı, mazmuni. Jiyrenshe sheshen sózlerindegi tapqırliq, danalıq. Jiyen jıraw. Jiyen jırawdıń jırawlıq xızmeti. Jiyen jıraw mektebine kiretuǵın jırawlardıń atqaratuǵın dástanlari, termeleri.

XIX ásirdegi Aytuwar jıraw haqqında, Shańkot, Qabil, Xalmurat jırawlar tuwrali. Jiyemurat jıraw tuwrali maǵlıwmatlar, onıń 1902-jılı basılǵan «Alpamis» dástanı haqqında, jırawdıń ózgesheligi, improvizatorlıǵı.

Nurabilla jıraw, onıń ómirbayanı, epikalıq repertuari, Nurabillanıń jırawlıq dańqı hám improvizatorlıq qábiletleri, «Qoblan», «Alpamis», «Shora», «Shár`yar», «Edige» dástanlariniń sulıw, tolıq variantlariniń házirgi versiyaniń qalıplesiwinde Nurabilla jırawdıń shákirtleri, Nurabilla jırawdıń roli, Nurabilla jırawdıń shákirtleri, Nurabilla atqarǵan termeler, namalar. Qurbanbay jıraw, ómirbayanı, repertuari, onıń atına, dóretiwshilik usılına baylanıslı «Qırıq qız», «Er Ziywar», «Qanshayım», «Qurbanbek», «Meńliqal», «Janádil», «Baltakey batır», «Erqosay», «Bozaman», «Shiyirin-Sheker», «Hajigirey» t.b. dástanlari. Qurbanbay improvizator jıraw, onıń ózi dóretken dástanlari, termeleri. Qaraqalpaq xalıq poeziyasında jırawdıń orni. Esemurat jıraw, ómirbayanı. Esemurat Nurabilla jırawdıń miyrasxori. Esemurat jıraw bergen «Qoblan» dástanı, onıń ideyasi, kórkemlik ózgesheligi, Esemurat jırawdaǵı improvizatorlıq, jırawdıń ózi dóretken termeleri, original atqaratuǵın qobız namalari.

Erpolat jırawdıń «Edige»ni atqariwdaǵı, Ógiz jırawdıń «Alpamis»ti atqariwdaǵı sheberligi, ekewiniń ómir bayanınan maǵlıwmatlar. Qiyas jırawdıń ómirbayanı, onıń improvizatorlıǵı menen dóregen «Alpamis», «Qırıq qız», «Máspatsha», «Shár`yar», «Shora», «Bozuǵlan» t.b. dástanlar. Bul dástandaǵı Qiyas jırawdıń jeke ózgesheligi. Jıraw atqaratuǵın namalar, termeler. Qiyas jırawdıń ózi shıǵarǵan termeleri. Xalıq poeziyasiniń rawajlanıwında Qiyas jıraw dóretiwshiliginiń áhmiyeti. Qulamet, Óteniyaz jırawlar haqqında maǵlıwmatlar. Qaraqalpaq xalıq poeziyasiniń payda bolıwında, rawajlanıwında talantlı shayır jırawlardıń orni.

Aqimbet, Muwsa baqsılar haqqında «Góruǵlı», «Ǵarip Ashiq», «Yusip-Axmet», «Sayatxan-Hamra» dástanlariniń qaraqalpaqsha versiyalariniń qalıplesiwinde

olardıń xızmeti. Aqimbet, Muwsa atına baylanıslı qaraqalpaq xalıq namalari, qosıqlari. Muwsa hám Aqimbet dástúrinin dawamlaniwında Eshan baqsiniń roli, Eshan baqsı ómiri hám xızmeti haqqında maǵlıwmatlar. Súyew baqsı dástúrin dawam etiwshi Japaq baqsı, onıń ómirbayanı, bay dóretpeleri, qaraqalpaq muzika mádeniyatına qosqan úlesi, usı joldıń dawamshilari Qońıratlı Orınbay, Jańabay baqsılar, olardıń shákirtleri Mádireyim, Narbay baqsılar, Berdaq-Húrliman baqsishiliq dástúrin dawam etken Qarajan baqsı, onıń ómirbayanı, «Dáwletiyarbek», «Ashiq-Nájep» dástanların atqariwdaǵı sheberlikleri. Aytjan Xojalepesovtıń atına baylanıslı ólmeytuǵın qaraqalpaq xalıq namalari. Ámet Tariyxovtıń, Ańsatbay Qayratdinovtıń, Genjebay Tilewmuratovtıń baqsishiliq xızmetleri. Qaraqalpaq xalqınıń qaharmanlıq liroepikalıq dástanlarınıń hám qosıq, muzika mádeniyatınıń qalıplesiwinde hám rawajlanıwında baqsılardıń dóretiwshilik úlesi.

Xalıq shayırlari Jiyen, Berdaq, Kúnxoja, Ájiniyaz, Ótesh, Omar, Jańabay, Ayapbergen, Sadiq, Abbazlardıń xalıq poeziyasınıń rawajlanıwında qosqan úlesi.

21-tema. Folklor hám ádebiyat

Folklordıń uzaq waqıtlardan beri ádebiyat penen qatnası, ózara baylanısı. Eskiden qalǵan jazba esteliklerdegi folklorlıq elementler. XX ásirge shekemgi qaraqalpaq shayırlarınıń dóretiwshiliginde folklordan sheberlik penen paydalanıwı. Berdaq, Kúnxoja, Ájiniyaz, Ótesh, Omardıń folklordı qollanıwı. Ayapbergen, Sadiq, Abbas dóretpelerindegi folklorizm, olardıń ayırım qosıqlarınıń xalıq poeziyası shegine jetiwi. T.Jumamuratov, I.Yusupov dóretiwshiligindegi folklorlıq dástúrler, folklordıń qaraqalpaq dramaturgiyasında N.Dáwqaraev, Á.Shamuratov, I.Yusupov, S.Xojaniyazov tárepinen isletiliwi. Folklor menen ádebiyattıń tıǵız baylanısında jazıwshınıń sheberlik mektebiniń payda bolıwı. Qaraqalpaq ádebiyatınıń jetilisiw hám rawajlanıwında qaraqalpaq folklorınıń roli, áhmiyeti.

Tiykargı ádebiyatlar

1. Járimbetov Q., Nzamatdinov J., Allambergenova I. Qaraqalpaq folklorı. Sabaqlıq. –T.: «Sano-standart» baspası, 2018. -256 bet.
2. Jo'rayev M., Eshonqulov J. Folklorshunoslikka kirish. O'quv qo'llanma. – Toshkent: «Barkamol fayz media», 2019, -180 bet.
3. Алламбергенов К. Ер Едиге, «Едиге» дәстаны, Алтын Орда хәм Маўараўннахр дәўири тарийхының гейпара мәселелери. – Нөкис: «Билим», 2017. -128 б.
4. Алламбергенов К. Әмир Темир хәм Ер Едиге (Уллы атланыс) – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2017. -68 бет.
5. Баўатдинова С. Қарақалпақ халық қосықлары. Оқсў қолланба. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2019. -128 бет

Qosimsha ádebiyatlar

6. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

7. Алламбергенов К. Миллий мафкура ҳәм қарақалпақ фольклоры. Оқыў қолланба. – Нөкис НМПИ киши типографиясы, 2014. - 48 б.

8. Алламбергенов К. Қарақалпақ әдебиятында айтыс. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1989. -140 бет.

9. Баўатдинова С. Қарақалпақ халық қосықлары. (Хрестоматия) – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2019. -128 бет

10. Bawatdinova S. Folklorlıq ámeliyat. (Oqıw metodikalıq qollanba) – Nókis: Ájiniyaz atındağı NMPI Redaksiya- baspa bólimi, 2019, -26 bet

11. Қазақбаев С. Қарақалпақстан салт дәстүр жырлары. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2012. -32 бет

12. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 27-42- томлар. –Нөкис: «Илим», 2011. -424 бет

13. Мақсетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дөретпелери. Сабақлық. – Нөкис: Билим, 1996. -340 бет

14. Қарақалпақ фольклоры – Нақыл мақаллар. - Тошкент: «Янги китоб», 2019, -256 бет

10.00.08 – Folklor (Sorawlar)

1. Qaraqalpaq folklorınıń áyyemgi derekleri hám ózinshelikleri
2. Erteдеgi qaraqalpaq folklorınıń úlgileri, qáliplesiwi hám rawajlanıw jolları
3. Folklordıń tariyx, adebiyat ham basqa da pánler menen baylanısı.
4. Folklordıń taralıwı, dóretiwshileri hám atqarılıwı
5. Folkorda kóp qatlamlıq qubılısı. Variant hám versiya. Folkorda sinkretizm
6. Qaraqalpaq folklorınıń jıynalıwı, basıp shıǵarılıwı. Qaraqalpaq folklorı boyınsha dáslepki ilimiy izertlewler.
7. Qaraqalpaq folklorınıń klassifikaciyası hám lirikalıq janrları
8. Qaraqalpaq polklorınıń 60-90-jıllardaǵı hám onnan keyingi jıllardaǵı izertleniwi
9. Xalıq qosıqlarınıń payda bolıwı hám ózne tán ózgeshelikleri

10. Ańız, ápsana, ráwiyatlar hám kúldirgi sózler.
11. Qaraqalpaq folklorınıń epikalıq janrları. Tolǵawlar
12. Qaraqalpaq xalıq ertekleriniń túrleri
13. Qaraqalpaq xalıq dástanlarınıń áyyemgi derekleri hám izertleniw máseleleri
14. Qaraqalpaq qaharmanlıq dástanlarınıń qalıplesiwi, tariyxıy derekleri. Mip. Miplik motivler tipologiyası. (Alpamis, Edige, Qoblan, Qırıq qız) dástanlarınıń úyreniliwi.
15. Liroepikalıq hám sociallıq turmis máselelerin sóz etetuǵın dástanlar («Sháryar», «Shiyrin-Sheker» t.b.)
16. Mif haqqında túsinik
17. Erteдеgi túrkiy tilles xalıqlarǵa ortaқ ádebiy estelikler
18. Qaraqalpaq folklorin klassifikatsiyalaw boyınsha dáslepki hám songı úlгiler
19. Folklorlıq qubılıslar haqqında tusinik
20. Qaraqalpaq xalıq awızeki ádebiyatında balalarǵa miyras úlгiler
21. Qaraqalpaq folklorınıń lirikalıq janrları hám formaları
22. Erteklerdiń tárbiyalıq áhmiyeti, syujet hám obraz jasaw usılları
23. Ápsanalarda tariyxıy haqıyqatlıq hám qıyal.
24. Mif haqqında túsinik
25. Qaraqalpaq qaharmanlaq dástanlarınıń qalıplesiwi, tariyxıy derekleri.
26. Qaraqalpaq xalıq dástanlarınıń qalıplesiw hám rawajlanıw jolları
27. Qaraqalpaq folkloristikasınıń payda bolıwı hám rawajlanıwı
28. Qaraqalpaq xalıq qosıqları.
29. Sheshenlik sózler
30. Jumbaqlar
31. Aytıs ham onıń folklorlıq sıpatları
32. Alpamis” dástanı milliy ruwxıy ǵáziynemiz deregi
33. “Edige” dástanınıń qalıplesiwi hám tariyxıy shınlıqqa qatnası.
34. “Edige” niń ómirne baylanılı ayırım tariyxıy haqıyqatlıq
35. “Qoblan” dástanınıń dóreliw dáwirleri hám tariyxıy derekleri haqqında
36. “Qırıq qız” milliy ruwxıy, tariyxıy hám mádeniy miyrasmızdın saǵaları
37. Xalıq qosıqlarınıń payda bolıwı ózine tán ózgeshelikleri
38. Salt-dásturler qosıqlarınıń xalıq úrp-adeti menen baylanısı haqqında
39. Ańız, ápsana, ráwiyatlar
40. Folklorǵa tán syujet, obraz, til
41. Sheshenlik sózler
42. Aytımlar haqqında túsinik
43. “Yusup-Axmet” dástanınıń izertleniwi
44. Qaraqalpaq qaharmanlıq dástanlarında miflik elementler
45. «Jahansha» dástanınıń izertleniwi
46. Qaraqalpaq folklorında anekdotlar.
47. Miynetke baylanisli qosıqlar

48. Muhabbat temasına arnalğan qosıqlar
49. Tariyxiy qosıqlar
50. Aqıl-násiyat qosıqları
51. Aytımlardıń mazmunı, ideyası
52. Folklordaǵı shayırlar aytısı, onıń ózine tán ózgeshelikleri
53. Jumbaqlardıń dórew derekleri, tariyxı
54. Jańıltıplardıń janrlıq ózgeshelikleri
55. Qaraqalpaq naqıl-maqallarınıń izertleniwi hám klassifikaciyası
56. Tolǵawlar -qaraqalpaq folklorınıń óz aldına bir janrı
57. «Máspatsha» hám «Sháryar» dástanların salıstırmalı talqılaw
58. Qaraqalpaq liroepikalıq dástanlarınıń jıynalıwı hám izertleniw máseleleri
59. Qaraqalpaq folklorında jańıltıplar
60. Q.Maqsetov hám qaraqalpaq folkoristikası
61. «Alpamıs» dástanı ideya-tematikası hám janrlıq ózgesheligi, genezisi, izertleniwi
62. Qaraqalpaq ertekleriniń izertleniwi
63. Besik jırı haqqında ulıwma sıpatlama.
64. Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqalları
65. Folklordıń áyyemgi derekleri.
66. «Er Ziywar» dástanınıń ideya-tematikası, obrazlar sisteması
67. S.Kazaxbaevtıń folklordaǵı ilimiy kózqarasları
68. K.Palımbetovtıń ilimiy miynetleri
69. S.Bahadirova hám folklordıń izertleniwi
70. A.Alievtıń ilimiy kózqarasları
71. T.Niyetullaev hám qaraqalpaq folklorı
72. Balalar folklorınıń izertleniwi
73. Jańıltıplardıń úyreniliwi
74. Ańızlardıń úyreniliwi
75. Mif hám onıń izertleniwi
76. M.Esebaevtıń ilimiy izertlewleri
77. S.Bawetdinovanıń ilimiy izertlewleri
78. Joqlaw qosıqları. N.Dáwqaraevtıń bul qosıqlar haqqında pikiri.Olardıń mazmunı.
79. *Qoblan* dástanı. Qaraqalpaqsha variantları.Syujeti.Obrazlar.Epostıń izertleniwi haqqında.
80. Qaraqalpaq folklorınıń dóretilishileri hám atqarılshıları. Xalıq dóretpeleri.Qaraqalpaq jırawları.Soppaslı Sipira jıraw, Múyten jıraw.
81. Folklor hám jazba ádebiyat hám aqqında baylanis. Folklor hám jazba ádebiy esteliklerdiń bir-biri mene baylanisi.Jazba ádebiyattaǵı folklorlıq dástúrler.
82. *Ashiq-Nájep* dástanı. *Ashiq-Nájep*tiń tiykarǵı usqası.Qaraqalpaqsha versiyası.Syujeti.
83. Turmis ertekleri. Turmisqa biraz jaqınlıǵı.Adam ómiriniń hár qiyli

táreplerine kewil bóliwi. *Jarliniń qizi ertegi*.

84. Aqil-násiyat qosıqları. :git-násiyat qosıqlarınıń tárbıya menen baylanisi. Termeler.

85. Qaharmanlıq epos. Qaharmanlıq dástanlar temasi. Uatandı qorgaw, eldi biriktiriw. Alpamis, Qırıq qız h .t.b.

86. Dástanlar haqqında túsiniw.

87. Bet ashar haqqında ulıwma sıpatlama.

88. Qaraqalpaq balalar folklorı hám onıń izertleniw tariyxı

89. Qaraqalpaq folklorında dástanlar klassifikaciyası

90. Qaraqalpaq xalıq dástanı «Edige» niń obrazlar sisteması

91. Qaraqalpaq folklorınıń dóretiwshileri hám atqarıwshıları.

92. Qorqıt ata jırları hám qaraqalpaq folklorı.

93. Folklordağı variant hám versiya.

94. Qaraqalpaq folklorında ápsanalar

95. «Sháryar» dástanındağı syujetlik waqıyalar.

96. *Alpamis dástanı*. Dástanniń jiynalıwı. Izertleniwı. Baspa kóriwi. Genezisi. Janrlıq ózgesheligi. Versiyaları. Qaraqalpaqsha variantlarınıń ózgesheligi. Syujetlik ózegi.

97. Folklorda sinkretizm qubilisi. Sinkretizmniń mánisi. Xalıq awızeki dóretpelerinde sóz, saz, atqarıw ónerleriniń birliginiń kórinisi.

98. Qaraqalpaq xalıq ertekleri. Ertek janrı h aqqında ulıwma túsiniw. Turmisqa baylanisli, h aywanatlar h aqqındağı, qiyaliy ertekler.

99. Folklordiń sipatli belgileri. . Folklor menen jazba ádebıyattıń ózgeshelikleri.

100. Qaraqalpaq folklorınıń áyyemgi derekleri.

101. Tumaris, Shıraq. Zarina, Orxon-Enisey jazba estlikleri, M. Qashgariy, Yusup Xas Xajip. Beriniy miynetleri. Folklordiń áyyemgi derekleri ekenligi.

102. Qaraqalpaq folkloristikasınıń payda bolıwı h ám rawajlanıwı.

103. Folklordiń jiynalıwı, bastırılıp shıǵarılıwı, izertleniwı, oris ilimpazlarınıń hám jergilikli alimleriniń folkloristika iliminiń rawajlanıwına qosqan úlesi.

104. Qaraqalpaq folklorınıń klassifikatsiyası. .

105. Q. Ayimbetov, O. Kojurov, N. A. Baskakov, N. Dawqaraev h ám Q. Maqsetovlardıń klassifikatsiyaları.

106. Qaraqalpaq xalıq qosıqları.

107. Qaraqalpaq folklorında giperbolalıq suwretlewler.

108. Jańıltıpaslar haqqında túsiniw.

109. Qaraqalpaq folklorında tolǵawlar

110. Qaraqalpaq folklorındağı jır, jırawlar terminleriniń qısqasha anıqlaması.

111. «Góruǵlı» dástanınıń qaraqalpaqsha túrkmen she versiyalarınıń uqsaslıq hám ayırımshılıqları

112. «Qoblan» dástanınıń izertleniwı

113. Qaraqalpaq folklorında esittiriw, kewil aytıw, joqlaw jırları.

114. Qaraqalpaq folklorındağı mif hám miflik obrazlar anıqlaması.

115. Qaraqalpaq folklorında «Dawletiyarbak» dástanı

116. Qaraqalpaq folklorında «Qırıq qız» dástanı
117. Folklor termini hám folklor haqqında túsiniq.
118. Salt-dástúr qosıqları.
119. Folklor hám ádebiyat
120. Xalıq qosıqlarınıń túrleri, janrlıq hám formalıq tematikalıq ózgeshelikleri, qosıqlardıń qurılısı hám mazmunı.
121. Xalıq qosıqlarınıń izertleniwi.
122. Qaraqalpaq folklorındaǵı aytıs janrı.
123. Aytistıń túrleri, qız jigitler aytısı, shayırlar aytısı, aytistıń qurılısı hám ózgesheligi. Aytistıń izertleniwi.
124. Muxabbatqa arnalǵan qosıqlar.
125. Muxabbat qosıqlarınıń ózgesheligi, qurılısı, mazmunı hám ideyası.
- Muxabbat qosıqlarına misallar.
126. Sheshenlik sózler.
127. Sheshenlik sózlerdiń ózgesheligi, mazmunı, qurılısı, kórkemliliǵı. Jiyrenshe sheshen sózleri.
128. Jumbaqlar. . Jumbaqlardıń tariyxiy derekleri. Izertleniwi, ózgesheligi, tematikasi jumbaqlardan misallar keltiriw.
129. Jań iltpashlar. . Jań iltpashlardıń ayırmashılıq belgileri. Izertleniwi, kórkemliliǵı, misallar keltiriw.
130. Qaraqalpaq ertekleri.
131. Erteklerdiń dóreliwi hám qurılısına qaray túrleri.
132. Erteklerdiń ideyası qah armanları hám aqqında. Olardıń tárbiyalıq áh miyeti.
133. Kúlkili sózler (anekdotlar).
134. Kúlkili sózlerdiń izertleniwi, syujeti, mazmunı, qurılısı Omirbek laqqı, Dosnazar solaqay haqqında anekdotlar
135. N.A.Baskakov hám qaraqalpaq folklorı
136. «Sayatxan-Hamra» dástanınıń ideya-tematikası hám syujetlik ózgesheligi
137. Qaraqalpaq folklorında aytıs janrı
138. Xalıq prozası haqqında túsiniq.
139. N.Dawqaraev hám qaraqalpaq folkloristikası
140. Qaraqalpaq folklorında dástan janrı (awızeki hám jazba dástanlar)
141. Social-turmıshlıq dástanlar
142. «Er Shora» dástanınıń ideya-tematikası hám syujetlik ózgesheligi
143. Qaraqalpaq folklorınıń izertleniw máseleleri.
144. Tolǵawlar. .
145. Tolǵawlardaǵı tariyxiy syujet.
146. Tolǵawlardıń qosıqlardan, termelerden parqı. Ormambet biy, «Posqan el» tolǵawları.
147. Alpamis dástanı. Dástanniń jiynalıwi, bastirilip shıǵarılıwi, izertleniwi, dástanınıń kóp variantlılıǵı, kóp versiyalılıǵı, ideyalıq mazmunı, teması hám ideyası, tárbiyalıq áh miyeti.
148. Ań izlar. (Legendalar) . Ań izlardıń jiynalıwi, izertleniwi. Ań izlardıń

ápsanalardan ayirmashiligi. Ań izlardaǵı tariyxıy orın, tariyxıy waqıya hám tariyxıy adamlar.

149. Ápsanalar. (mifler)
150. Apsanalardıń jıynalıwı hám izertleniwı. !psanalardıń ań izlardan parqı.
151. Turmis (realistik) ertekleri.
152. Turmis ertekleriniń reallıqqa jaqınlıǵı. Syujeti kórkemligi. Obrazlardıń ózgesheligi. Tárbıyalıq áh miyeti.
153. Qaraqalpaq naqıl-maqalları.
154. Naqıl-maqallardıń jıynalıwı, izertleniwı. Tematikalıq ózgeshelikleri. Naqıl-maqallarda tárbıyalıq metodlar.
155. Aytımlar.
156. Aytımlar-awızeki ádebiyatıń bir túri. Shaman hám islam dininiń mádeniyatınıń tási. Bádik, gúlapsan, zikir salıw, yaramazan.
157. Qiyalıy (fantastikalıq) ertekler.
158. Qiyalıy erteklerdiń ideyalıq baǵdarı, qurılısı, syujeti, obrazları. Qiyalıy erteklerdegi fantastikalıq hám miflik motivler.
159. Qoblan dástanı. Dástanniń jıynalıwı, baslıp shıǵarılıwı hám izertleniwı.
160. Dástanniń variantları hám versiyaları. Dástanniń teması, ideyası hám ideyalıq mazmunı.
161. Uris dáwirindegi xalıq qosıqları.
162. Uris dáwirindegi xalıq qosıqlarınıń jıynalıwı, izertleniwı, ideyalıq baǵdarı hám tárbıyalıq áh miyeti.
163. Haywanatlar hám aqqındaǵı ertekler.
164. Bul tiptegi erteklerdiń syujet qurılısı, kompozitsiyası, obrazlar ob`ekti hám ideyalıq baǵdarı.
165. Qırıq qız dástanı. . Dástanniń jazıp alınıwı, kitap etip basılıwı hám izertleniwı. Basqa dástanlardıń ayirmashılıq belgileri. Variantları ideyalıq mazmunı, ideyalıq baǵıtı. Dástandaǵı kóp qatlamlılıq qublısı.
166. Balalar qosıqları.
167. Balalar qosıqlarınıń ózgeshelikleri hám tárbıyaiq áh miyeti. Túlkişek, áwelemen-dúwelemen, hám ákke qayda qosıqları.
168. Qaraqalpaq folklorınıń klassifikatsiyası.
169. 1930-jıl Q.Ayimbetov, O.Kojurovlardıń klassifikatsiyası.

170. 1950-jil N.A.Baskakov, N.Dawqaraevlarning , soʻn gi dāwirdegi Q.Maqsatovlarning klassifikatsiyalari.
171. Māspatsha dāstani. . Dāstanning syujetlik dūzilisi, jiynaliwi, bastirilib shigʻariliwi h ām izertleniwi.
172. Dastanning ideyasi h ām tārbiyaliq āh miyeti.
173. Besik jiri. .
174. Besik jirining xarakterli belgisi. Oning tārbiyaliq āh miyeti. Besik jirinan misallar keltiriw.
175. Qaraqalpaq folklorining āyyemgi derekleri.
176. Orxon-Enisey jazba estelikleri, Tumaris, Shiraq, Zarina āpsanalari M.Qashqariy, Beruniy miynetleri.
177. Edige dāstani. Dāstanning izertleniwi. Dāstanning tariyx penen baylanisi. Dāstanning temasi, ideyaliq baḡiti h ām ideyaliq mazmuni.
178. Tariyxiy qosiqlar. . Tariyxiy qosiqlarning ōzgesheligi. Tariyxiy orinlar, tariyxiy waqiyalar h ām tariyxiy adamlar.
179. Tariyxiy adamlardi sūwretlew. Sūwretlew menen xarakterliliḡi. «Qaraqalpaq», «Baysingʻa» qosiqlari.
180. Folklorning sipatli beligileri.
181. Folklorning predmti. Jazba ādebiyattan parqi.
182. «Ġarip ashıq» dāstani. Dāstanning ideyaliq mazmuni, dāstanning janrlıq ōzgesheligi. Oning temasi h ām ideyasi.
183. Aqıl-nāsiyat qosiqlari. (Termeler) .
184. Termeler – tārıbya mekktebi. Termelerning tematikasi. Ondai ādep-ıkramliliq printsipleri. Misallar keltiriw.
185. Qaraqalpaq fol`klori boyınsha dāslepki ilimiy izertlewler. . Qaraqalpaq folklorinia oris ilimpazlarining qızıḡiwshiliḡi, jiynaliw h ām bastirip shigʻariw isleri.
186. «Alpamis» dāstani. Dastanning janrlıq ōzgesheligi, ideyaliq mazmuni. Temasi h ām idesi.
187. Dāstūr qosiqlari.
188. Dāstūr qosiqlarining tūrleri~ toy basliw, hāwjar, sın siw, bet ashar, joqlaw.
189. Turmis ertekleri.
190. Turmis erteklerining reallıqqa qatnasi. Tematikasi. Ideyaliq baḡdari, tābiyaliq āh miyeti.
191. «Er shora» dāstani. Dāstanning jinrlıq ōzgesheligi. Temasi hām ideyasi. Ideyaliq mazmuni, obrazlar sistemasi.
192. Aytimlar.
193. Shaman h ām islam dini menen baylanisli dōrelgenliḡi. Bādık, gūlapsan, zikir saliw yaramazan.
194. Qiyaliy. (ājayip hādiyseler haqqında) ertekler. . Qiyaliy erteklerning tematikaliq ōzgesheligi, ideyasi, obrazlar sistemasi.

195. Sháryar dástani. . Dástanniń janrlıń ózgesheligi. Tması hám ideyasi. Obrazlar sisteması.
196. Sheshenlik sózler.
197. Sheshenlik sózlerdiń ózgesheligi. Mazmunı, kórkemligi. Jıyrenshe sheshen sózleri.
198. Jumbaqlar.
199. Jumbaqlardıń tematikasi. Misallar menen dálillew.
200. Qoblan dástani. . Dástanniń jıynalıwı. Bastırılıp shıǵarılıwı, izertleniwı, variantları, versiyaları, teması, ideyası, janlıq ózgesheligi.